

رسانه و پدافند غیرعامل

محمد رضا تمنایی فر^۱ و جیهه سادات تولیت^۲

چکیده

امروزه رسانه‌های گروهی در جای جای زندگی اجتماعی و خصوصی افراد تأثیر گذاشته، و اندیشه‌ها، فرهنگ‌ها، سنت‌ها، زبان‌ها، لهجه‌ها و حتی ذائقه‌ها را دچار دگرگونی و تغییر و تحول کرده است. اکنون رسانه‌ها به ابزار مهمی در دست دشمنان تبدیل شده اند تا از این طریق، امنیت ملی یک کشور را تهدید کنند و با ایجاد بحران‌های مختلف، به منازعات داخلی نیز دامن بزنند. مقابله با این تهدیدها، در وهله اول نیازمند شناخت آنها و سپس اتخاذ راهبردهای مناسبی است که بحران‌ها را مدیریت کرده و نظم جامعه را محفوظ دارد. پدافند غیرعامل، مجموعه اقدامات غیرمسلحانه‌ای است که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقای پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدها و اقدام‌های نظامی دشمن می‌شود. از این رو، هدف پژوهش حاضر، بررسی اصول پدافند غیرعامل در مقابل رسانه‌ها به منظور حفظ ایمنی است. مقاله حاضر از نوع توصیفی-اسنادی بوده و از منابع علمی، کتاب‌ها و مقالات در باب موضوع بهره‌گیری شده است. رسانه‌ها به دلیل تعامل و ارتباط گسترده با مردم، از توان شناسایی نیازها و خلأهای جامعه برخوردارند و با توجه به امکانات عمده و سرعت انتقال اطلاعات می‌توانند بر هویت ملی، فرهنگی، دینی و خانوادگی افراد بیشترین تأثیر را بگذارند؛ لذا تقویت رسانه‌ها می‌تواند زمینه ساز توسعه امنیت ملی و عمومی باشد.

کلیدواژه‌ها: رسانه‌های جمعی، پدافند غیرعامل، ایمنی

۱. استادیار روانشناسی، دانشگاه کاشان

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه کاشان / v.toviat@yahoo.com

۱- مقدمه

پدیده پدافند غیرعامل با توجه به خوی تجاوزگرایانه و زیاده طلبانه استکبار جهانی تبدیل به یک اصل مهم، حیاتی و بسیار تعیین کننده گردیده است. توجه به دفاع غیرعامل در مقابله با تهدیدات و تقلیل خسارات ناشی از حملات کشورهای مهاجم، امری بسیار مهم و ضروری است و باید جهت جلوگیری از آسیب پذیری‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و امنیت مراکز حیاتی کشور از جمله مراکز ارتباطی، به دفاع غیرعامل روی آورد. (موحدی نیا، ۱۳۸۳، ص ۷)

عصری که در آن قرار داریم، عصر ارتباطات و عصر سلطه پدیده رسانه بر زندگی انسان هاست. ابتدا چنین به نظر می‌رسد که پیشرفت رسانه‌ها مطلقاً و بی قید و شرط، پدیده ای مطلوب است و برای تحقق دهکده جهانی، ضرورت تام دارد، حال آنکه در تجربه چندین ساله معلوم شده است که برخی از پیامدهای سوء این پدیده، از حیث فرهنگی به شدت آسیب زا است. (سقازاده و کریم خانی، ۱۳۹۱، ص ۳۷)

سوء استفاده از قدرت رسانه ها، زمینه ایجاد و افزایش بحران‌های فردی، ملی و فراملی را فراهم ساخته است. فعالیت‌های جاسوسی، افشای اسرار شخصی و دولتی، تهدید به هتک حیثیت، ترویج خشونت و بی بندوباری جنسی، تبلیغات براندازانه علیه نظام‌های سیاسی مخالف، هضم کردن خرده فرهنگ‌ها و سرانجام نابود کردن آنها، شایعه سازی و به راه انداختن جنگ روانی، دروغ پردازی و نشر اکاذیب، توهین و افترا و ده‌ها مورد مشابه، نمونه هایی از سوء استفاده‌های رسانه‌ها است (نقیب السادات، ۱۳۸۷، ص ۱۲۱).

لذا موضوع رسانه در عصر جهانی شدن و در کشوری چون ایران، که چندین دهه با هجمه نرم و سخت عوامل داخلی و خارجی مواجه بوده است، بیش از پیش اهمیت می‌یابد. از این رو، به بررسی اصول پدافند غیرعامل و رسانه، پرداخته شده است.

۲- پدافند غیرعامل

پدافند غیرعامل عبارتست از کلیه اقدامات احتیاطی به غیر از استفاده از جنگ افزار و تسلیحات، به منظور به حداقل رساندن تاثیر عملیات خصمانه دشمن (موحدی نیا، ۱۳۸۳، ص ۱۹).

اهداف پدافند غیرعامل عبارتست از:

۱. کاهش قابلیت و توانایی سامانه‌های شناسایی، هدف یابی و دقت هدفگیری تسلیحات آفندی دشمن؛
۲. بالا بردن قابلیت بقا، استمرار عملیات و فعالیت‌های حیاتی و خدمات رسانی مراکز حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیرنظامی کشور در شرایط وقوع تهدید، بحران و جنگ؛
۳. تقلیل آسیب پذیری و کاهش خسارت و صدمات تاسیسات، تجهیزات و نیروی انسانی مراکز حیاتی و مهم نظامی و غیرنظامی کشور در برابر تهدیدات و عملیات دشمن؛
۴. سلب آزادی و ابتکار عمل از دشمن؛

۵. صرفه جویی در هزینه‌های تسلیحاتی و نیروی انسانی؛
 ۶. فریب و تحمیل هزینه بیشتر به دشمن و تقویت بازدارندگی؛
 ۷. افزایش آستانه مقاومت مردم و نیروهای خودی در برابر تهاجمات دشمن؛
 ۸. حفظ روحیه و انسجام وحدت ملی و حفظ سرمایه‌های ملی کشور؛
 ۹. حفظ تمامیت ارضی، امنیت ملی و استقلال کشور (باغ شیخی، ۱۳۸۸، ص ۱۳).
- تجارب و شواهد ثبت شده در جنگ‌های اعصار گذشته تاریخ بشری و قرن حاضر، نمونه‌های مدلل و انکارناپذیری است که اهمیت پدافند غیرعامل را آشکار نموده و موارد مشروحه زیر نمونه‌های بارز این اهمیت می‌باشد:
۱. موجب زنده ماندن و حفظ بقای نیروی انسانی می‌گردد که با ارزش ترین سرمایه و موجودیت ملی و اصلی کشور می‌باشد؛
 ۲. موجب صرفه جویی کلان اقتصادی و ارزی در حفظ تجهیزات و تسلیحات می‌گردد؛
 ۳. اقدامات پدافند غیرعامل، مراکز حیاتی و حساس اقتصادی، سیاسی، ارتباطی، نظامی و مراکز عمده علمی و فرهنگی و... را در برابر حملات دشمن حفظ می‌کند؛
 ۴. اقدامات دفاع غیرعامل موجب تحمیل هزینه قابل توجه به دشمن می‌گردد؛
 ۵. اقدامات دفاع غیرعامل موجب حفظ نیروها برای ضربه زدن در زمان و مکان مناسب و گرفتن آزادی و ابتکار عمل از دشمن می‌گردد؛
 ۶. در مقام مقایسه سه عنصر (تهاجم، دفاع عامل و غیرعامل)، عنصر دفاع غیرعامل مخارج و هزینه‌های کمتری دارد و از نظر اخلاقی و بشردوستی و سیاسی، مفهومی صلح دوستانه و تنش زا دارد؛
 ۷. اجتناب ناپذیر بودن بروز جنگ‌های آینده و لزوم آمادگی دفاعی؛
 ۸. نیل به دفاع غیرعامل در مقایسه با دفاع عامل، ساده تر و سهل الوصول تر و با سیاست خودکفایی و عدم وابستگی و استقلال موافق تر است (رحمانزاده، ۱۳۸۶، ص ۱۸).

اصول پدافند غیرعامل

اصول پدافند غیرعامل، مجموعه اقدامات بنیادی و زیربنایی است که در صورت به کارگیری می‌توان به اهداف پدافند غیرعامل از قبیل تقلیل خسارات و صدمات، کاهش قابلیت و توانایی سامانه شناسایی و آشکارساز، هدف یابی و دقت هدفگیری تسلیحات آفندی دشمن و تحمیل هزینه بیشتر به وی نائل گردید. این اصول عبارتند از:

۱. انتخاب عرصه‌های ایمن در جغرافیای کشور؛
۲. تعیین مقیاس بهینه استقرار جمعیت و فعالیت در فضا؛

۳. پراکندگی در توزیع عملکردها متناسب با تهدیدات و جغرافیا؛
۴. کوچک سازی و ابتکار در پدافند غیرعامل؛
۵. انتخاب مقیاس بهینه از پراکندگی و توجیه اقتصادی پروژه؛
۶. موازی سازی سیستم‌های پشتیبانی وابسته؛
۷. مقاوم سازی استحکامات و ایمن سازی سازه‌های حیاتی؛
۸. مکان یابی استقرار عملکردها؛
۹. مدیریت بحران دفاعی در صحنه‌ها؛
۱۰. استتار و نامرئی سازی؛
۱۱. پوشش در همه زمینه‌ها؛
۱۲. اختفاء با استفاده از عوارض طبیعی؛
۱۳. کور کردن سیستم اطلاعاتی دشمن؛
۱۴. فریب، ابتکار عمل و تنوع در کلیه اقدامات؛
۱۵. تولید سازه‌های دو منظوره (موانع) (نباتی، ۱۳۸۹، ص ۱۲۰).

۳. رسانه

آغاز تحولات تاریخی مربوط به مطالعه مفهوم ارتباطات را می‌توان از جنگ جهانی دوم به حساب آورد. در این دوره بود که به ارتباطات از نظر اقلان، تبلیغات، تاثیرگذاری و نهایتاً، نقش ایجاد ارتباط برای رسیدن به اهداف مدنظر در زمینه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی توجه شد (بشیر، ۱۳۸۷، ص ۱۳۵).

ارتباطات موجب پیدایش ابعاد جدیدی در بروز، کاهش یا افزایش بحران‌ها شده است که باید مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند، زیرا طی دهه‌های اخیر، رسانه‌ها تحولاتی بنیادین به لحاظ کمی و کیفی داشته‌اند. برخی ویژگی‌های اساسی این تحولات بنیادین را می‌توان بصورت زیر تقسیم بندی کرد:

- رسانه‌های جدید، امکان دست یابی به اطلاعات را برای مخاطبان افزایش داده‌اند.
- رسانه‌های جدید، محدودیت‌های زمانی و مکانی را از بین برده‌اند، زیرا کارکرد آنها سرعت بخشیدن به توزیع اطلاعات و انباشت و جمع‌آوری آنهاست.
- فضای جدید رسانه ای امکان گزینش و کنترل بیشتری به مخاطبان خود می‌دهد.
- رسانه‌های جدید امکان ردّ و بدل کردن اطلاعات را فراهم آورده‌اند.
- کنترل خبری در گسترش یا محدود کردن اطلاعات در رسانه‌های جدید نمود خاصی پیدا کرده است (عیوضی، ۱۳۸۷، ص ۵۹).

ابزارهای رسانه ای تنوع فراوانی دارند و در گروه‌های مختلف همچون دیداری، شنیداری، نوشتاری، ارتباطی

و الکترونیکی دسته بندی می‌شوند. در هر یک از این گروه‌ها تعداد زیادی از ابزارها نیز مورد استفاده قرار می‌گیرند: ابزارهای دیداری و شنیداری شامل: گروه‌های ماهواره ای، سینما، تلویزیون، هنرهای نمایشی و تجسمی، خبرگزاری ها، بازی‌های رایانه ای، فرستنده‌های پرتابل؛ ابزارهای شنیداری شامل: رادیو با موج‌های کوتاه، بلند، موسیقی، آهنگ؛ ابزارهای نوشتاری شامل: کتاب‌ها، نشریات، روزنامه، شبنامه، اعلامیه، اوراق تبلیغی؛ ابزارهای ارتباطی شامل: تلفن، بی‌سیم، دورنگار، نمابر، تلگراف و ابزارهای الکترونیکی شامل: اینترنت، تلفن همراه و... هر یک از این وسایل و ابزار با کاربردهای مختلف، وظیفه اساسی انتقال پیام را از مبدأ پیام به گیرنده پیام برعهده دارند (رضاییان، ۱۳۸۷، ص ۸۲).

رسانه و فرهنگ

در جهان امروز، رسانه‌های جمعی با انتقال اطلاعات و معلومات جدید و مبادله افکار و عقاید عمومی، در راه پیشرفت فرهنگ و تمدن بشری نقش بزرگی برعهده گرفته اند. وقتی بیگانگان از طریق تکنولوژی ارتباطات قصد نفوذ بر افکار و فرهنگ ملی کشوری را دارند، در واقع اقتدار و امنیت ملی آن کشور را هدف قرار داده اند و از طریق شیوه ای کاملاً نرم افزاری به همان اهدافی می‌رسند که در قرون گذشته با تاکتیک‌های نظامی حاصل می‌شد (صادقیان، ۱۳۸۸، ص ۱۶۶).

بنابر تعبیر لیپمن «تلویزیون ماهواره ای، بیش از سیاست، بر فرهنگ تاثیر می‌گذارد. قبل از آن ده‌ها یا صدها سال طول می‌کشید که فرهنگی به فرهنگ دیگر نفوذ کند، اما اکنون تلویزیون می‌تواند در چند ثانیه آخرین تصاویر حادثه ای را که در گوشه ای از جهان اتفاق افتاده، پخش کند (به نقل از بحرانی، سروش و حسینی، ۱۳۹۰، ص ۱۰۵).

با ورود وسایل ارتباط جمعی به جامعه، خرده فرهنگ‌ها، فرهنگ‌های خاص و مجزا ناپدید می‌شوند و به نوعی تمامی ساکنان یک جامعه تشابه می‌پذیرند و در سبک زندگی، علایق و خواست‌ها از الگوهای مشابهی که وسایل ارتباط جمعی به آن می‌دهند، برخوردار می‌شوند (ساروخانی، ۱۳۷۷، ص ۶۹).

رسانه و هویت

از آنجا که ارتباطات، اعم از فردی و اجتماعی، سنتی یا مدرن، نقش بسزایی در شکل‌گیری هویت دارند، بالطبع تحول در نظام‌های ارتباطی می‌تواند دگرگونی‌های عمده ای در روند تکوین هویت ایجاد کند. بطور کلی رسانه‌های نوین ارتباطی، فرصت‌های نوینی را در جهت تعامل خود و شبکه و فرایند شکل‌گیری هویت به وجود آورده اند. در معرض رسانه‌های نوین جهانی قرار گرفتن، موجب گرایش به ارزش‌های جهانی شده که پیامد آن تضعیف هویت ملی و تقویت هویت جهانی افراد می‌باشد (بیات و آزادواری، ۱۳۸۹، ص ۹۹).

جنگ رسانه ای

جنگ رسانه ای را استفاده از رسانه‌ها برای تضعیف کشور، هدف و بهره‌گیری از توان و ظرفیت آنها (اعم از مطبوعات، خبرگزاری‌ها، رادیو، تلویزیون، اینترنت و تبلیغات) به منظور ایجاد بحران یا تداوم و تشدید آن از سویی و استفاده از تاکتیک‌های نوین به منظور دفاع از منافع ملی از سوی دیگر تعریف کرده‌اند. جنگ رسانه ای یکی از جنبه‌های برجسته جنگ نرم و جنگ‌های جدید بین‌المللی است که بطور عمده، هنگام درگیری‌های نظامی کاربرد بیشتری پیدا می‌کند، اما این به آن معنی نیست که در سایر مواقع، چنین جنگی در جریان نیست. جنگ رسانه ای تنها جنگی است که در شرایط صلح نیز بصورت غیررسمی ادامه می‌یابد و هر کشوری با حداکثر توان، برای پیشبرد اهداف سیاسی خویش از رسانه‌ها بهره می‌گیرد. فرماندهان جنگ رسانه ای، کارشناسان عملیات روانی و متخصصان تبلیغاتی و کارگزاران رسانه ای بین‌المللی هستند. اما سربازان این جنگ را به ظاهر، نویسندگان، خبرنگاران، مفسران، تصویربرداران، تولیدکنندگان خبری و مطبوعاتی، کارگردانان، تهیه‌کنندگان و عکاسان رسانه‌ها تشکیل می‌دهند. سلاح و تجهیزات این سربازان نیز رادیو، تلویزیون، اینترنت، ماهواره، خبرگزاری‌ها، دوربین، کاغذ و قلم و دستگاه‌های چاپ و نشر و... است. اما واقعیت آن است که در پشت صحنه عملیات رسانه ای، سیاست رسانه ای قدرت‌ها و نظام سلطه به مثابه راهبرد این حرکت قرار گرفته است که بصورت رسمی و سازمان یافته اما پنهان، با اختصاص بودجه ای سرّی از سوی سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی و ارائه دهندگان خدمات جاسوسی و تشکیلات ویژه نظامی هدایت می‌شود (به نقل از عیوضی، ۱۳۸۷، ص ۶۴).

۴. نتیجه‌گیری

در عصر جهانی شدن، فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی به طور گسترده رشد و توسعه یافته و جهان را با حجم وسیعی از اطلاعات و داده‌های گوناگون و متنوع رو به رو ساخته است (حاتمی، ۱۳۸۸، ص ۹۱). با توجه به نقش بی‌بدیل رسانه در جهت دهی مسیر فرهنگی و نظام اندیشه و تفکر مردم در جامعه، به ویژه در فضای انقلاب اطلاعاتی و جهانی شدن، در نزد هر ملت، نقش رسانه مهم تر از گذشته شده است. لذا رسانه‌های کشور در فرایند جهانی سازی، علاوه بر اطلاع رسانی داخلی به جامعه، در قبال منافع ملی و صیانت از فرهنگ و ارزش‌های پایه آن کشور در فضای بین‌المللی نیز مسئول اند (سلطانی فر و روشندل، ۱۳۹۰، ص ۸۸). امروزه رسانه‌ها همانگونه که بر تضعیف پایه‌های امنیتی اثر گذارند، می‌توانند در برقراری و تقویت آن نیز کارایی و سهم فراوانی داشته باشند. از سوی دیگر، رسانه‌ها در حکم نیروی محرکه باورهای مردم نقش مهمی در تعیین رویکرد افکار عمومی به حاکمیت دارند (عیوضی، ۱۳۸۷، ص ۷۷) در این راستا نقش رسانه در به حداقل رساندن تأثیرات عملیات خصمانه دشمن از طریق توسعه سطح آگاهی‌های مردم حائز اهمیت است.

منابع

۱. باغ شیخی، احمد (۱۳۸۸) دانستنی‌های عمومی پدافند غیرعامل (مقاومت پایدار مردمی)، تهران: معاونت تربیت و آموزش سازمان بسیج مستضعفین-پژوهش و تدوین متون.
۲. بحرانی، شعله؛ سروش، مریم؛ حسینی، مریم (۱۳۸۵) مقایسه جنسیتی رابطه رسانه ها، هویت و سبک زندگی در بین جوانان شیراز، فصلنامه مطالعات ملی، سال ۱۲، شماره ۳، ص ۱۰۳-۱۲۰.
۳. بشیر، حسن (۱۳۸۷) معناشناسی جدید ارتباطات: زمینه سازی برای شناخت عمیق تر رابطه فرهنگ و رسانه، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، سال ۱، شماره ۳، ص ۱۳۱-۱۵۵.
۴. بیات، بهرام؛ آزادواری، علی اکبر (۱۳۸۹) تاثیر جهانی سازی بر هویت ملی و هویت جهانی، فصلنامه مطالعات اجتماعی، ص ۸۳-۱۰۲.
۵. حاتمی، محمدرضا (۱۳۸۸) جایگاه رسانه در جهان عرب با تاکید بر اینترنت، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین المللی، شماره ۴، ص ۹۱-۱۲۴.
۶. رحمانزاده، علیرضا (۱۳۸۶) پدافند غیرعامل، تهران، سازمان بسیج فرهنگیان.
۷. رضاییان، مهدی (۱۳۸۷) راهبردها و اهداف جنگ رسانه ای غرب علیه جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، سال ۱۵، شماره ۵۵، ص ۸۱-۹۷.
۸. ساروخانی، باقر (۱۳۷۷) جامعه شناسی ارتباطات، تهران، انتشارات اطلاعات.
۹. سقازاده، محمد؛ کریم خانی، حمزه (۱۳۹۱) هجوم خاموش، قم، عطریاس.
۱۰. سلطانی فرا، احسان؛ روشندل اربطانی، طاهره (۱۳۹۰) مدل مفهومی تبیین گفتمان حاکمیت، مردم و رسانه با رویکرد پدافند غیرعامل، مطالعات میان رشته ای در رسانه و فرهنگ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۱، شماره ۲، ص ۸۷-۱۱۴.
۱۱. صادقیان، جلال (۱۳۸۸) بررسی نقش کارکردی رسانه‌ها در امنیت ملی و عمومی، فصلنامه دانش انتظامی، سال ۱۲، شماره ۱، ص ۱۶۵-۱۸۹.
۱۲. عیوضی، محمدرحیم (۱۳۸۷) بحران شناسی رسانه ای: رسانه، قدرت نرم قرن ۲۱، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، سال ۱۵، شماره ۵۵، ص ۵۵-۸۰.
۱۳. موحدی نیا، جعفر (۱۳۸۳) دفاع غیرعامل، تهران، مرکز برنامه ریزی و تالیف کتاب‌های درسی.
۱۴. نباتی، عزت الله (۱۳۸۹) پدافند غیرعامل با رویکرد به حوزه تهدیدات، تهران، مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی.
۱۵. نقیب السادات، سیدرضا (۱۳۸۷) تهدیدهای رسانه ای و مدیریت بحران، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، سال ۱۵، شماره ۵۵، ص ۱۱۳-۱۳۹.

